"Mamino srce" Janka Polića Kamova

Kolak, Lorena

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:249485

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Lorena Kolak

Mamino srce Janka Polića Kamova

Završni rad

Mentor: Doc. dr. sc. Ivan Trojan

Osijek, 2015.

Sadržaj:

1. Uvod 1
2. *Mamino srce* 5
   2.1. Avangarda 5
   2.2. Tema i motivi 9
   2.3. Žanrovsko određenje 10
   2.4. Likovi 11
   2.5. Stil 13
   2.6. Autobiografičnost drame 15
3. Kritika poetike Janka Polića Kamova 16
4. Zaključak 18
5. Literatura i izvor 19

Sažetak

Završni rad proučava dramu *Mamino srce* autora Janka Polića Kamova. Zadatak rada je dokazati da drama *Mamino srce* pripada razdoblju avangarde. Rad obrađuje karakteristike avangarde koje se mogu pronaći u spomenutoj drami. Janko Polić Kamov začetnik je avangarde u hrvatskoj književnosti i upravo zbog toga jedan je od značajnijih književnika toga razdoblja. Čitanjem rada doznaju se činjenice o životu Janka Polića Kamova te se zaključuje kako je Kamov svoj život, ali i život svoje obitelji, unio u dramu *Mamino srce*. Drama se obrađuje na razinama teme i motiva, žanrovskog određenja, likova, stila i autobiografičnosti djela. Drama *Mamino srce* na tematsko – motivskoj razini donosi probleme (bolest i nestašica novca) koji zahvaćaju obitelj Bošković. Žanrovski je ovo djelo određeno kao tragedija u pet činova, ali obrazlaže se i zašto se ovo djelo može promatrati kao veristička drama. Najznačajniji likovi drame su majka Linda, koja je nositeljica naslova drame, te sin Dušan kroz čije je karakteristike Janko Polić Kamov prikazao samoga sebe. Ostali likovi su: otac Andro, kći Olga, sinovi Bruno i Romano, sluškinja Johana, prijatelj i Olgin udvarač Ivo Bujić te liječnik. Završni rad sadrži i poglavlje koje govori o kritici stvaralaštva Janka Polića Kamova. Drama *Mamino srce* pripada poznatijim dramama hrvatske avangarde.

Ključne riječi: avangarda, drama, Janko Polić Kamov, *Mamino srce*

1. Uvod

Završni rad obrađivat će dramu *Mamino srce* autora Janka Polića Kamova. Obradit će se razdoblje avangarde te tema, motivi, žanrovsko određenje, likovi, stil i autobiografičnost drame *Mamino srce*. Također će se prikazati kritika stvaralaštva Janka Polića Kamova. Drama *Mamino srce* pripada razdoblju avangarde, a Janko Polić Kamov začetnik je avangarde u hrvatskoj književnosti. Avangardu očituje poetika koja se znatno razlikuje od dotadašnje poetike moderne. Drama *Mamino srce* zasniva se na problematičnim odnosima obitelji Bošković, a obilježava ju autobiografičnost koja se odnosi na činjenicu da je Kamov u dramu unio život svoje majke, ali i život svoje cijele obitelji. Čuđenje kod čitateljske publike postigao je prikazivanjem unutrašnjeg svijeta likova te bolesti koje zahvaćaju obitelj Bošković, kojoj se kao glavna briga u životu čini nedostatak novca. Ovo je djelo žanrovski određeno kao tragedija u pet činova. Ono sadrži obilježja avagardnog stila pisanja koja će biti obrađena u daljnjim poglavljima.

Prilikom pisanja završnoga rada korištena je teorijska literatura koja je donijela spoznaje o stilu pisanja autora Janka Polića Kamova te spoznaje o razdoblju avangarde. Završni rad temelji se na sljedećoj literaturi: Gašparović, D. (1988). *Kamov, apsurd, anarhija, groteska*, Hećimović, B. (1976). *13 hrvatskih dramatičara: programski tekstovi*, Matičević, I. (2008). *Hrvatska književna avangarda: programski tekstovi*, Sabljak, T. (1995). *Teatar Janka Polića Kamova*, Slabinac, G. (1988). *Hrvatska književna avangarda* te Urem, M. (2006). *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda*. Osim navedene literature, u manjoj mjeri korištena je i sljedeća literatura: Detoni – Dujmić, D. i dr. (2008). *Leksikon hrvatske književnosti: djela*, Gašparović, *D.* (2005). *Kamov*, Senker, B. (2000). *Hrestomatija novije hrvatske* drame, Sorel, S. (2001). *Riječka književna avangarda*, Šicel, M. (1966). *Pregled novije hrvatske književnosti*, Šicel, M. (1997). *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Visković, V. (2010-2012). *Hrvatska književna enciklopedija.*

Janko Polić Kamov rođen je 17. studenog 1886. godine u Rijeci na Pećinama koje su dio Suška. Bio je visok i mršav, pognuta hoda. Navodi se da je živio nesređeno, avanturistički te je lutao i putovao. Udaljen je iz Sušačke i Senjske gimnazije. Školovanje je nastavio u Zagrebu, ali ga je prekinuo, a zatim je 1904. godine pobjegao i lutao po Dalmaciji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori s glumačkom družinom. "Obitelji se javio nakon dva mjeseca razglednicom kojom ih obavještava što radi (kao šaptač nastupa u Ibsenovim *Sablastima*)". (Urem, 2006: 45)

Kamovljev otac, Ante Polić, bio je vlasnik pomorske agencije, ali doživljava novčani slom pa su Kamova novčano pomagali ujaci. Majka mu se zvala Gemma Gerbaz (Grbac) i bila je iznimno imućna. Kamov je bio jedno od četrnaestero djece u obitelji. Imao je dvije sestre, Marinku i Milku, ali obje su umrle još dok je on bio dječak. Nikola Polić, brat Janka Polića Kamova, također je bio književnik, ali nedovoljno poznat.

Janko Polić Kamov osnivač je anarhističke skupine *Cefas* kojoj je cilj bio rušenje Austro-Ugarske i stvaranje slobodne i moderne Hrvatske. Naziv *Cefas* označava najvišu zvijezdu u zviježđu Zmaja, na pola puta između Saturna i Jupitera. Bio je osuđen na nekoliko mjeseci zatvora zbog sudjelovanja u antikhuenovskim demonstracijama u Zagrebu. Bio je i trgovački putnik te je putovao po Lici i Bosni, a nakon toga se počinje ozbiljnije baviti književnošću i objavljuje *Isušenu kaljužu* i kratke priče. Putovao je po Italiji, Francuskoj i Španjolskoj. Ističe kako je to radio da pobjegne od samog sebe. "Protiv ideje samoubojstva, koja me progoni i koja mi pokazuje jedino logično i časno rješenje vlastitih problema, ja se borim i borit ću se; vjerujem, mučim se, da sebe ubijedim u čarobnu moć putovanja, promjene i tuđine, i evo opet ću da kušam putovanjem po inozemstvu zaboraviti..." (Urem, 2006: 55)

Nije pretjerano volio Hrvatsku, točnije hrvatsko društvo koje je smatrao nemoralnim i licemjernim. Smatrao je da je izrugivanje pravdi i dobroti temeljni način javnog ponašanja i djelovanja. "Svjestan samosvojnosti svojega bunta, ali i njegove uzaludnosti, Kamov napominje da zaušnice obično više bole onoga tko ih daje negoli onoga tko ih prima pa kaže: "...E to je ono komično-tragično, što tetura po našoj rakijskoj, hrvatskoj, pospanoj, bekrijskoj atmosferi."" (Slabinac, 1988: 69) Bio je oduševljen znanošću i njom je želio promijeniti svijet, tj. 'pokvarene duše' kako je on nazivao ljude koji mu nisu odgovorali i društvo za koje je smatrao da sadrži uske prilike. "Znanost je za Kamova sredstvo objektivne, čiste istine, čiste duševnosti i iskrenog morala." (Matičević, 2008: 13) Zbog toga je Kamov vrijeme provodio izvan domovine pokušavajući saznati što više o životu kako bi nakon toga mogao "početi djelovati pragmatično na preobrazbi hrvatskih društvenih prilika osnivanjem pokreta intelektualaca koji bi kritički i znanstveno otkrivao istinu o vlastitom narodu, zbaciti sve predrasude prošlih vremena i stvoriti upravo znanstveni naraštaj". (Matičević, 2008: 13) Koliko je volio znanost govori nam činjenica da je u pismu bratu Vladimiru napisao da želi da njegovo tijelo nakon smrti ostave liječnicima za pokuse jer smatra da svojim životom nije dovoljno doprinio znanosti. Posljednji njegov odlazak iz Hrvatske bio je izazvan udajom njegove voljene djevojke za njegova najboljeg prijatelja Matu

Malinara. Počeo je pisati jer je svoje ideje mogao ostvarivati samo na papiru. Na papiru je mogao reći sve što ga je brinulo i što je imao na umu. Njegov umjetnički program nazvan je sintagmom "ištipana hartija", a njega se često nazivalo hrvatskim don Quijoteom poezije i slobodne misli. Bio je tragično zaljubljen u Katarinu Radošević Kitty. Bio je veliki emotivac, a na njegovo stanje još su više utjecali brojni smrtni slučajevi u obitelji.

Umro je 8. kolovoza 1910. godine u bolnici *Santa Cruz* u Barceloni u dvadeset i četvrtoj godini. Pokopan je na groblju *Sud-Este* u Barceloni u zajedničkoj grobnici za siromahe. "Poliću Kamovu je odista napokon pošlo za rukom da samome sebi pobjegne. Učinio je što mogaše učiniti i ovdje. Umro je. Ubila ga bijeda, kao slikarskog bolema Račića u Parizu. Ubila ga je literatura." (Matičević, 2008: 43) Još je i danas njegov život predmet proučavanja zbog brojnih legendi koje su se oko njega ispreplele.

Književni opus Kamova sastoji se od pedesetak pjesama, a mnoge su izgubljene. U svojim pjesmama opjevavao je ljubav prema Katarini Radošević koju naziva Kitty. Zbirke pjesama objavio je pod naslovima *Psovka* (1905.) i *Ištipana hartija* (1907.). "Moglo bi se reći da je i za čitateljsku publiku i kritiku njegova prva zbirka pjesama *Psovka* značila pravi šok. Bila je to, najblaže rečeno, opća sablazan za licemjerno građansko društvo kojem je Kamov nesmiljeno bacio rukavicu u lice." (Šicel, 1997: 131) Također je pisao kratke priče pod imenima *Historijat jednog članka, Ćuška, "Ecce homo!", Žena, Selo, Katastrofa, Brada, Sloboda, Žalost, Katastrofa, Bitanga, Odijelo, Stjenica*. Napisao je i dramske tekstove pod nazivima *Tragedija mozgova, Na rođenoj grudi, Orgije monaha, Djevica, Čovječanstvo, Mamino srce, Iznakaženi*. Osim toga, pisao je i književne kritike, putopise, a bio je i publicist. Sačuvana su i mnoga njegova pisma koja je upućivao rodbini i prijateljima. Upravo su pisma omogućila bolji uvid u njegov život. Izgubljene su i neke njegove priče i dramski tekstovi. "Popis literature o Kamovu zaista je impozantan u odnosu prema mnogim etabliranim piscima, no unatoč tomu, Kamov je stalno po strani službene historiografije i establishmenta." (Sabljak, 1995: 31)

Njegovo je najpoznatije djelo roman *Isušena kaljuža,* koji se smatra jednim od boljih romana hrvatske literature. Problem kod toga romana je što je objavljen tek pedeset godina nakon nastanka pa nije mogao bitno utjecati na hrvatsku literaturu. "Objavljivanje *Isušene kaljuže,* da je realizirano na vrijeme, bilo bi važan korektiv smjeru nacionalne književnosti." (Urem, 2006: 61)

Književni kritičari opus Janka Polića Kamova označuju različito. Pojedini kritičari smatraju da je njegov opus necjelovit zbog činjenice da je njegov život prerano završio. S druge strane,

određeni kritičari Kamova smatraju iznimnim književnikom zbog hrabrosti pristupanja književnosti na nov način.

Ono što mu se nikako ne može osporiti je činjenica da je poznat i izvan granica Hrvatske. Njegova drama *Mamino srce* jedna je od najpoznatijih drama avangarde. Dramu *Mamino srce* objavio je 1909. godine, godinu dana prije vlastite smrti. Drama glasi za jednu od većih drama avangarde, a zašto je tomu tako bit će prikazano u nastavku rada.

2. Mamino srce

2.1. Avangarda

Drama *Mamino srce* autora Janka Polića Kamova pripada razdoblju moderne, točnije razdoblju avangarde. Moderna sa sobom donosi početke naglašavanja estetskog smisla literarnog djela. Osim toga, pisci moderne naglašavali su psihološku karakterizaciju likova, u smislu da su nastojali opisivati motive unutar čovjeka koji su pokretači njegove sudbine. "Umjesto tradicionalnog opisivanja čovjeka kao samo društveno determiniranog bića koje može potpuno ovladati vlastitim životnim putovima i biti jedinim pokretačem zbivanja, u prvi se plan nameću motivi tajnovitih, ljudskom umu nedostupnih i posve individualnih unutrašnjih čovjekovih psihičkih senzibiliteta koji – racionalno nespoznatljivi – ravnaju njime i usmjeruju putove njegove sudbine." (Šicel, 1997: 118) Ono što određuje sudbinu i usmjerava put obitelji Bošković su nedostatak novca i obiteljski problemi koje oni rješavaju alkoholom. Tako Romano jednom prilikom govori: "Našu familiju mogu držati na okupu samo nesreća i alkohol." (Polić Kamov, 1997: 187) Kasnije nastavlja i govori: "Pa članak ti je tiskan. Došao si po honorar. I to ćemo zapiti. I kaput! I cipele! I dušu!" (Polić Kamov, 1997: 199)

Avangarda donosi nove smjernice za obradu i projekciju čovjekove sudbine. Ona je promijenila sliku europske i svjetske kulture. Početkom 20. stoljeća dolazi do novih pogleda na smisao umjetnosti. "Bila je to pobuna protiv malograđanske estetike ljepote i petrificiranog malograđanskog dvoličnog morala uopće, i istodobno protiv svih kanona, propisa i poetika sumnjivih autoriteta, tradicije u cjelini." (Šicel, 1997: 131) Kao obilježje avangarde i obilježje djela koja pripadaju avangardi javlja se zahtjev za poticanjem publike na odgovor. Publika je tada bila naviknuta na ukus moderne. Također se željelo "pokušati probuditi, dakako i negativnim reakcijama i otporom, uspavanu građansku svijest i glasno viknuti kako je došlo vrijeme duhovnog i estetičkog preobražaja". (Matičević, 2008: 11) Karakteristična situacija koja se događa u razdoblju avangarde je "bježanje od sebe". Književnici nisu shvaćali da bilo gdje da odu, uvijek sa sobom nose sebe i da ne mogu pobjeći od sebe samoga. Do tada je karakteristično bilo da književnici "bježe u sebe" i zbog toga se javlja odziv publike kojoj je ovakvo nešto zasigurno neobično i neshvatljivo.

Avangarda se očitovala i u temama koje su izazivale strah i izgubljenost. Aktualnost Kamovljevih tema u razdoblju avangarde očituje se u okrenutosti psihičkome. Pisci avangarde,

kojima pripada i Janko Polić Kamov, opisivali su kaotičnu sliku svijeta ili života te su prikazivali najdublje dijelove ljudske ličnosti. “Ti su pisci, kao vjesnici onog što tek nadolazi u literaturi, počeli inzistirati na uočavanju i opisivanju kaotične slike svijeta i života, ili su pokušavali prodrijeti duboko u čovjekovu ličnosti, nastojeći doprijeti do najtananijih njegovih neprotumačivih i tajnovitih psihoemocionalnih manifestacija, nevidljivih običnom oku, realno nelogičnih u tradicionalnom smislu.” (Šicel, 1997: 131) Tematiku drame *Mamino srce* Kamov je utemeljio na psihološkim stanjima u koje likovi zapadaju zbog bolesti i nedostatka novca. Upravo navedeni problemi obitelji Bošković donose raspadanje zbilje koja se prikazuje raspadnutom slikom svijeta. Činjenica da je obitelj Bošković u fazi raspadanja uočava se odmah na početku tragedije kada se saznaje da im je nekadašnji dom bio “Villa Linda”, ali su se zbog nestašice novca morali preseliti i sada ih uzdržava Bruno. “Ja kao trgovac, knjigovođa itd. vjerujem u novac i hoću novac.” (Polić Kamov, 1997: 176)

Još jedno obilježje avangarde je prikazivanje snova. U drami *Mamino srce* opisuju se snovi koje sanjaju Mila i Olga. Mila je sanjala da ju mrtva baka vuče za noge, a nakon Miline smrti i Linda sanja isti san, ali ju za noge vuče pokojna sestra. San djeluje kao proročanstvo bliske smrti i upravo se u tom primjeru očituje miješanje sna i jave kao još jedna karakteristika avangarde. U Kamovljevim dramskim tekstovima uočljiv je otklon od tradicionalnih i suvremenih načina scenskog oblikovanja. Pozornost je više usmjerena na odnose likova, nego na prostor u kojem se ti isti likovi nalaze. “Realističko – naturalistički ambijenti, u kojima se odvijaju radnje Kamovljevih drama s ponekim simboličkim indikatorima (kao što je klin zabijen u zid u *Tragediji mozgova*), gube svoju iluzionističku dimenziju upravo zbog tragigrotesknih situacija u koje se likovi međusobno dovode. Izvanjska realističnost likova i prostora postupkom izobličavanja unutrašnje kaotičnosti tim više postaje karikaturalnom.” (Slabinac, 1988: 142) Avangarda je razarala jezik umjetnosti što je dovelo do otežanog razumijevanja same umjetnosti. “U pobuni protiv institucije umjetnosti i njezine autonomije avangarda je do te mjere razorila kodificirani jezik umjetnosti da je njezino razumijevanje uvelike otežano.” (Slabinac, 1988: 29)

Avangarda je izražavala autorovu usamljenost u svijetu koji mu nije odgovarao. Upravo je Barcelona najvažniji stupanj književnog stvaralaštva Janka Polića Kamova jer se ona smatra mjestom u kojem nastaje avangarda. Janko Polić Kamov svoju je usamljenost iskazivao u razgovorima s bratom Vladimirom. “Kamov je sebe smatrao najusamljenijim čovjekom na svijetu, ali je isto tako znao da ne može tražiti i dobiti podršku sredine u kojoj je živio, budući da nije mogao protiv sebe: želio je govoriti samo istinu, prepoznavati bitne društvene probleme, otvarati poglavlja sramotnih postupaka i nečasnih namjera.” (Matičević, 2008: 13)

Svoju poetiku avangarda je gradila na poetici romantizma koji se smatra pretkom avangarde. Određene činjenice poetike romantizma avangarda je prihvatila, a poneke je odbacila. Avangarda je naglašavala konstrukciju kao dominantni proces u konstruiranju, a ne nadahnutu stvaranju djela. Umjetnici razdoblja avangarde težili su povezivanju umjetnosti i životne prakse. Za razliku od djela romantizma koja odlikuje zatvorenost, dovršenost, organska koncipiranost, djela avangarde odlikuju otvorenost i nezavršenost. Avangarda je književno razdoblje koje potpuno negira cjelokupnu tradiciju umjetnosti, od umjetničkih postupaka do stilskih principa, a zahtjevala je da jezik ne bude previše krut. Njezina poetika znatno se razlikuje od poetike realizma koji je zahtjevao mimetičko oblikovanje književnog djela. "Fascinacija brzinom, tehnicizmom, zaokupljenost mitom o znanosti koji će potaknuti stvaranje posve osebujne pjesničke slikovitosti i metaforike, produbit će s jedne strane proces dehumanizacije umjetnosti, a s druge će uznijeti ideju o novome čovjeku, novoj senzibilnosti, novome patosu." (Slabinac, 1988: 42) Još jedna karakteristika avangarde ogleda se u pobuni umjetnika. Umjetnici su imali buntovničku samosvijest i bunili su se protiv stanja koje im se nije sviđalo. Hrvatska avangarda uzore traži u europskoj književnosti. Likovi su avangardnih drama ljudi koji u sebi nose kaotičnu sliku svijeta, a takvu sliku svijeta autori su nastojali prikazati proučavanjem psihe modernog čovjeka. Janko Polić Kamov u jednom trenutku prikazuje Andru koji govori da je nesretan i da je za to kriva sama Linda koja svoju ljubav zna pokazati samo kroz novac. "Ljubio sam te, znaš, više negoli ti mene. I to je moja nesreća." (Polić Kamov, 1997: 183) Nedugo zatim prikazuje i Lindu i njezino psihično stanje. "Sve manje soba, sve manje djece... Sve tjesniji stan, sve tjesnije srce." (Polić Kamov, 1997: 185)

Drama *Mamino srce* može se uvrstiti u verističke drame. Veristički dramatičari promatrali su život oko sebe i bilježili spoznaje do kojih su dolazili. "Verizam na kazališnoj pozornici oblikuje "sliku života"..." (Senker, 2000: 13) Prevladavala je težnja da se veristički opišu psihološka stanja i djelovanja likova te njihova psihološka stanja. Verističke drame uglavnom započinju prikazom mirnog i običnog prizora određenog društva ili obitelji. "Janko Polić Kamov uvodi gledatelje u svijet *Mamina srca* u trenutku kad je obitelj na okupu i djeluje skladno: igra se domino, puši, čita, konverzira..." (Senker, 2000: 15) U dramskom sukobu verističkih drama najčešće sudjeluje samo nekoliko likova dok su ostali likovi nositelji sporednih radnji. U ovoj su drami nositelji dramskog sukoba otac i majka, Andro i Linda, a drugi likovi se povremeno upliću u njihov sukob. Verizam je kroz sadržaj drama težio što istinitije prikazati stvarnost. Upravo tome je doprinijelo, ranije spomenuto, stavljanje naglaska na odnose likova, a ne na prostor

koji ih okružuje. Također se težilo prikazivanju crnih i mračnih strana života što se ogleda u mnoštvu problema koji vladaju mislima obitelj Bošković.

2.2. Tema i motivi

Tema drame *Mamino srce* Janka Polića Kamova je tragedija koja zahvaća obitelj Bošković. Izbor teme i motiva drame izazvali su čuđenje čitateljske publike koja je bila nenaviknuta na takve teme i motive. Kamov je dramu napisao antipoetistički i antitradicionalistički. U dramu *Mamino srce* unio je život svoje majke. "Majčinu riječ i djelo te njezin odnos prema bližnjima Janko će dočarati i prenijeti u svoju najbolju dramu *Mamino srce* iz 1909. godine." (Urem, 2006: 72) Prikazao je svijet obitelji Bošković i probleme s kojima se oni susreću, a od kojih ih najviše zaokuplja problem nestašice novca. Radnja drame temelji se na teškom materijalnom stanju obitelji Bošković nakon propasti očeva poduzetništva, a temelji se i na poremećenim odnosima nastalima zbog oskudice novca. Smrt kao tema zapisana je na samom početku drame kada se spominje pokojna Mila. Upravo se zato govori da je Kamov u dramu unio kult groba. Kamov je prikazao svijet koji je u "fazi raspadanja". (Sorel, 2001: 171) Motivi koji su mu poslužili za pisanje drame *Mamino srce* motivi su iz njegova stvarnoga života. Naime, Kamovljev otac je bankrotirao, a sam Kamov imao je brojnih problema sa zdravljem. Upravo se u toj činjenici ogleda autobiografičnost djela koju potvrđuje i činjenica da je Kamov sebe prikazao kroz lik Dušana. "Težina teme, bliskost smrti tolike da joj se doslovce osjeća dah, beskrajna tuga oproštaja..." (Gašparović, 1988: 248) Kamovljev cilj bio je što dublje ući u karakterizaciju pojedinih likova. Likove, ali i tematiku, želio je što više iscrpiti i u nju unijeti duboku poruku. "Jer, on je, u opće, kao liječnik tijelo, kidao, komadao, rezao i rezuckao tankim, glatkim, britkim i finim oštracem svog genijalnog analitičko psihološkog noža, čovječju dušu, i, kao jezuita u ispovjedaonici, on je imao jednu strahovitu strast, da uđe, zadre i prodre u sva najmutnija, najtamnija, najmaglenija i najmisterioznija njena skrovišta." (Matičević, 2008: 80) Takva karakterizacija likova bila je karakteristična za razdoblje avangarde.

Drama *Mamino srce* na motivsko – tematskoj razini može se povezati s pripovjetkom *Pad kuće Usher* autora E. A. Poea. I drama i pripovijetka obrađuju temu propadanja obitelji. Glavna dva lika u pripovijetci bolesni su, a naposljetku pripovijetke i umiru. Na kraju pripovijetke je propadanje dva lika popraćeno i fizičkim urušavanjem kuće u kojoj su živjeli. U propadanju i bolesti ogleda se i tema obrađivane drame. Motivi koji su zajednički drami i pripovijetci su motivi obitelji, bolesti, propadanja... Osim motivsko – tematske razine, dramu *Mamino srce* možemo povezati s navedenom pripovijetkom i zbog naslova predstave nastale na predlošku navedene drame, a koja je bila izvođena u Dubrovniku. Predstava se zvala *Mamino srce ili propast kuće Bošković"*.

2.3. Žanrovsko određenje

Drama *Mamino srce* izdana je 1909. godine, godinu dana prije smrti Kamova. Drama po tematici, motivima i razdoblju u kojemu je nastala pripada modernoj tragediji. "Riječ je o pravoj modernoj tragediji u kojoj se nalazi dubok odjek autorova tragična života." (Detoni-Dujmić i dr., 2008: 438) Ono što povezuje dramu s razdobljem klasicizma je činjenica da se zadržala klasicistička podjela drame na pet činova. To je klasična tragedijska forma. Prvi i drugi čin odvijaju se u kasnu jesen, a posljednja tri čina odvijaju se godinu dana kasnije, na Badnjak. Ta nam činjenica potvrđuje odstupanje od Aristetolovog jedinstva vremena. Jedinstvo mjesta postignuto je odvijanjem radnje koja je smještena u interijer građanskog doma (kao i većina Kamovljevih drama) u Zagrebu na početku 20. stoljeća. Jedinstvo radnje ogleda se u prikazivanju događaja koji se nadovezuju jedan na drugi te nisu prekinuti epizodama. "Ali dok u prethodnim svojim dramskim djelima Kamov nije inzistirao na sustavnoj dosljednosti i uzročnoj povezanosti radnje, kao ni na logičkoj motiviranosti zbivanja, sve to u *Maminu srcu* izbija u prvi plan." (Hećimović, 1976: 174) Dramska napetost ostvaruje se proturječjem između ostvarenog i neostvarenog, između onoga što je moglo, a nije se učinilo, ali u drami ipak nedostaje dramatičnosti. Sve je svedeno na nepotpuno dramsko odvijanje jer Kamov samo kronološki niže događaje, ali iz njih ne razvija daljnju radnju. Dramatični odnos u trajanju radnje postignut je samo između Andre i Linde i to u podugačkom dijalogu gdje okrivljavaju jedno drugo za propast obitelji.

Janko Polić Kamov svoju je dramu označio kao tragediju jer je u njoj obrađivao psihologiju kulture. U njoj se primjećuju i obrisi modernog teatra apsurda, primjerice kada Linda ne želi poslati bolesnu Olgu na liječenje jer bi osjećala grižnju savjesti da se Olga izliječi, a pokojna Mila umrla je od iste bolesti. "Kamovljevo dramsko djelo predočeno je tako više kao preteča određenih htijenja u suvremenoj dramskoj umjetnosti, nego kao iznimka svoga doba, ali i današnjeg, kad je konačno tiskanjem postalo dostupno, a i blisko, iako u sebi sadrži teatarski nepotvrđene osobitosti i vrline individualnoga dramskog izraza od prije šest i pol desetljeća." (Hećimović, 1976: 149-150)

2.4. Likovi

Likove u svojim djelima Janko Polić Kamov oblikovao je kroz psihologiju i prikazivanje unutrašnjeg svijeta i borbe likova sa samima sobom. Karakteristika psihologije i njezine dubine očituje se najviše u romanu *Isušena kaljuža*, ali i u obrađivanoj drami *Mamino srce.* Kamov je isticao kako je umjetnosti zanimljiva jedino psihologija abnormalnih osoba (pijanaca, luđaka, ubojica) i da će on iz toga razloga i stvarati takve likove. Likove drame čini obitelj Bošković - roditelji Andro i Linda, djeca Olga, Bruno, Romano i Dušan, sluškinja Johana te Ivo Bujić. Obitelj je u neprestanoj svađi zbog nestašice novca te bolesti od kojih oboljevaju, a umjesto da se u takvim teškim trenutcima drže zajedno i podupiru jedni druge, oni jedni drugima stalno predbacuju njihove postupke. "Ako išta pritišće likove i čini ih neurotičnim bićima, tada je to smrt koja grabi jednog po jednog člana obitelji, najprije oca, potom kćer, a zatim i majku Lindu." (Sabljak, 1995: 133)

Likom Dušana Janko Polić Kamov prikazao je samoga sebe. Dušan izražava pobunu u kojoj upravo pronalazimo Kamova kao osnivača skupine *Cefas*. Dušan ocu govori da je dosadan i da nije odgojen jer ga je on odgajao. "Likovi koje vodi strast ocrtani su jakim potezima, ali istodobno prožeti nesavladivom autorovom težnjom da kroz njih projicira vlastite kritičke teze o društvu i društvenim deformacijama." (Visković, 2010-2012, 406) Nakon smrti oca Andre, Dušan nastavlja očevu svađu s majkom. On postaje majčina razumska opreka i optužitelj i time je nastavljen dramski odnos Linde i Andre. Likovi se i međusobno svađaju te predbacuju jedni drugima različite stvari. Lik Brune odaje dojam kao da ga ostatak obitelji poštuje samo iz razloga što im on daje novac. Ostali likovi se prema njemu odnose s određenom dozom straha. Romano se kao srednji sin ističe kao pijanac. Kao ni Dušan, ni on ništa ne radi, a zahtjeva novac. Otac im je bio bogati veleposjednik, a sada je državni činovnik s malom plaćom. Svjestan je rasipnosti svoje žene i iz tog razloga joj ne želi dati novac, ali zaboravlja da je i on rastrošan i da novac troši na nepotrebne stvari. Olga predstavlja lik s psihičkim problemima, a to je depresija zbog nemogućnosti nastavka normalnog života nakon smrti sestre Mile. Čak joj i majka Linda govori da je previše negativna. "Ostala si uvijek ista kao da je mrtvac u kući. Koliko Bruno trpi zbog tebe. Nasmij se jedamput." (Polić Kamov, 1997: 163) Upravo se Olga ističe kao najosjećajniji i najinteligentniji lik zbog svoje bolesti. Muče ju snovi u kojima ju sestra Mila vuče za noge iz kreveta, što s jedne strane predstavlja približavanje smrti, a s druge izdajstvo majke. Olga ne odbija Bujića jer nije zaljubljena u njega, nego iz poštovanja prema umrloj sestri Mili, ali i iz poštovanja prema obitelji jer ne želi narušiti harmoniju obitelji. Ivo Bujić jedini je preostali

prijatelj obitelji Bošković i pokušava im pomoći, ali bezuspješno. On naglašava njihovu bolest, muke i bezumnost te govori da su ubili majku jer ih je previše voljela.

I naposljetku Linda, glavni lik Kamovljeve najpoznatije drame. Linda je prikazana paradoksalno. S jedne strane je bezosjećajna i bezobzirna, a muža okrivljuje za sve nedaće. Pojavljuje se i apsurdnost kada upravo mužu zamjera što je umro i tako se riješio svih problema. S druge strane, izražena je njezina ljubav prema obitelji koju, nažalost, zna izraziti samo kroz novac. Ona ne želi priznati da su joj djeca i muž bolesni jer pokušava pobjeći od toga. Također ne želi ni poslati kći Olgu na liječenje jer smatra da bi ju mučila grižnja savjesti ako bi se Olga uspjela izliječiti, a pokojna kći Mila nije uspjela. I u ovom primjeru je stvoren paradoks. "Ona je ta koja svojom bolesnom, groteskom ljubavi zaražava obitelj, slama volju njezinih članova i čini iz svih oko sebe mekušce, a njezina je nevolja što sve to ne uviđa, što ne shvaća da je svojim rasipništvom, u ime obitelji i za obitelj, zapravo imovinski upropastila svoje bližnje koje voli i koji dalje upropaštava, neprekidno se iznova zadužujući." (Hećimović, 1976: 174) Na kraju drame Linda, nakon okrivljavanja svih oko sebe, napokon za sve nedaće okrivljuje samu sebe.

Likovi od budućnosti ne očekuju ništa; oni su jednostavno pomireni sa svojom sudbinom i upravo njoj sve prepuštaju. Oni bi željeli neku promjenu, ali nisu spremni ništa učiniti i baš zbog toga ostaju na istom mjestu. "Ono što žele likovi iz *Mamina srca,* to je neostvarivo, jer pobjeći se od sebe ne može." (Sabljak, 1995: 133) Kamov je likove svojih djela prikazivao kroz psihološku karakterizaciju kroz koju se očituju svi njihovi postupci i razmišljanja. "Najveći dio njegovih junaka opsjednut je psihozom straha kao temeljnim obilježjem svoje psihičke strukture, a zajedničko im je obilježje totalna individualna sukobljenost s društvenom sredinom u kojoj se kreću." (Šicel, 1997: 132)

2.5. Stil

Kamov je u svojim djelima, pa tako i u obrađivanoj drami, spajao groteskno, ironično i tragično. Kritizirao je građanski život, laži i licemjerje čime vrvi drama *Mamino srce.* "Pobuna, revolt, bunt prema svemu što je ustaljeno i tradicionalno, protest protiv licemjerstva građanskog morala, te prije svega analiza duševnih stanja opća je karakteristika Polićeva književnog djela." (Šicel, 1966: 161) Likovi drame zapadaju u laži koje ih udaljavaju jedne od drugih. Drama je napisana stilski upadljivim jezikom u čemu se ogleda zahtjev avangarde, a to je da jezik ne bude krut. Jedna od karakteristika avangarde je intertekstualnost što se u drami ogleda u primjeru kada Dušan navodi pojedina književna djela. Kamovljev stil znatno se razlikovao od dotadašnjeg stila i upravo je to začuđavalo čitateljsku publiku i književne kritičare. "Kamov je stvorio antiestetiku u kojoj su dominatni nihilizam i radikalno osporavanje tradicije, čime se očituje kao autentično avangardan pisac..." (Visković, 2010-2012, 406) Upravo je to stvorilo estetički šok kod čitateljske publike. Osim pesimizma i skepticizma, koji su u velikoj mjeri obilježili dramu *Mamino srce,* poveznica se može pronaći i između drame i verističkog kazališta. Naime, verističko kazalište je utjecalo na stvaranje drame *Mamino srce* u smislu da se, preneseno rečeno, želi ogoliti čovjek i takav ogoljen promatrati. Navedena činjenica može se povezati s pseudonimom Janka Polića koji će biti obrađen nešto kasnije.

Kamovu je cilj njegovih djela bio prikazati mračan i ružan život, a može se reći da je u tome i uspio. Kroz dramu možemo uočiti promjene u njegovu ponašanju, ali ipak se kroz cijelu radnju provlači njegova negativna i nezadovoljna strana. "Kamov, za kojeg se uobičajilo pojednostavljeno govoriti da je prerano dozrio kao što je i prerano umro, zarana je dosegao zavidnu stvaralačku razinu i spoznajnu širinu, ali nije zato ostao imun na nove podražaje i izazove života, već je dapače na njih i dalje osjetljivo reagirao, oblikujući se u trajanju nizom svojih mijena, koje se međusobno prelijevaju i pokrivaju, tako da se pokatkad čak gotovo gube i postaju neprimjetne." (Hećimović, 1976: 153-154) Neuroza i psihoza čine se kao glavne sastavnice navedene drame. Upravo se oko njih plete radnja cjelokupne drame. Još jedna karakteristika za avangardni stil je prikaz bizarnih snova koji djeluju kao da nešto poručuju. U ovoj drami to su snovi koje sanja Olga, a to su snovi u kojima ju mrtva sestra Mila vuče za noge što nam odaje da se Olgi bliži smrt.

Linda je metaforički označena u samom naslovu drame. Dinamika koja je postignuta u drami temelji se na majčinom srcu koje se prije puknuća širi pod pritiskom grižnje savjesti zbog izgubljene djece. "...Sve tjesnije... a ono se širi... širi... vazda..." (Polić Kamov, 1997: 296)

Kraj drame napisan je spajanjem tragičnih i komičnih elemenata. Dok sinovi plaču za umrlom majkom, liječnik i Bujić razgovaraju i smiju se. “Ambivalencija tragičnog i komičnog – jecaja i grohota, kao da izražava posljednji otpor prema neminovnoj stvarnosti.” (Sabljak, 1995: 137)

3.6. Autobiografičnost drame

Najzanimljivija činjenica nastanka Kamovljeve najpoznatije i najcjenjenije drame odnosi se na autobiografičnost koja se ogleda u samoj tematici drame, ali i njenim osnovnim motivima i likovima. Tema drame, koja se odnosi na fizičko propadanje obitelji Bošković te na psihičke poteškoće u koje likovi zapadaju zbog tog propadanja, usko je povezana sa životom Janka Polića Kamova. Tema drame temelji se na oskudici novca u obitelji Bošković nakon što ocu, Andri Boškoviću, propadne podruzetništvo. Upravo se ista stvar dogodila i ocu Janka Polića Kamova. U dramu *Mamino srce* Kamov je utkao osjećaje prema vlastitoj obitelji te se može reći da postoji povezanost doma Bošković s domom Polić. "Sve ono što se u njemu nataložilo u životu, a što je uzrokovano podrijetlom i odgojem, kao i vezanošću i ovisnošću o roditeljskom domu, kao da je navrlo i progovorilo u toj drami među čijim licima poznavaoci pisca otkrivaju i njega samog. On je očito Dušan." (Hećimović, 1976: 151) I u drugim Kamovljevim dramama mogu se pronaći povezanosti likova sa samim autorom. Ono što je zamjetno je činjenica da se likovi tih drama svojim osobinama međusobno znatno razlikuju, a svejedno se mogu usporediti s Kamovom. To nas upućuje na psihičke promjene koje su se događale u Kamovu. Smrt sestri Olge i Mile može se protumačiti sa stvarnom smrću dviju Kamovljevih sestara koje su umrle još dok je on bio dječak.

Kamov sebe opisuje kroz lik Dušana. Kao što je već rečeno, lik Dušana okarakteriziran je kao lik koji neprestano traži i moli za novac, a sam ništa ne radi. Vrlo je vjerojatno da se Kamov osećao suvišnim i beskorisnim jer su njegova putovanja i zapravo cijeli njegov život financirali stariji brat i rođaci.

3. Kritika poetike Janka Polića Kamova

Pojedini književni kritičari Janka Polića Kamova smatraju preuranjenim avangardistom. On je u svojim djelima oblikovao poetiku koja je tada bila nezamisliva. Prigovaralo mu se upravo zbog "diranja u nedodirljivu Ljepotu, Formu i Ukus". (Matičević, 2008: 11)

Antun Gustav Matoš, kao kritičar Kamovljeva rada, naglašava nezadovoljstvo i porugu zbog Kamovljevog odstupanja od do sada uobičajene poetike, odstupanja od normi, reda i pravila. Njegovo stvaralaštvo naziva "lirikom lizanja i poezijom pljuckanja". Naposljetku mu ipak priznaje vrijednost jer shvaća da on i Kamov pripadaju dvjema različitim generacijama koje sa sobom donose vlastite poetičke odrednice. Sebe smatra zaslužnim za Kamovljev napredak. "Matoš tu ističe svoje zasluge, napominje da je on uputio Kamova na pisanje proze, napose eseja i novinskog feljtona." (Slabinac, 1988: 68) Kamova kritičari nazivaju i pretečom novog vremena i vjesnikom izmjenjena svjetonazora i estetičkog shvaćanja. Također ga nazivaju i prorokom oslobođene i isušene duše koja se može shvatiti kao poveznica s Kamovljevim djelom *Isušena kaljuža*.

Osim Matoša, i Čerin je pisao o Kamovljevu stilu i naglašavao da Kamov odstupa od tradicije. Zamjerano mu je što se nije pridržavao normi lijepog pisanja koje su bile zacrtane razdobljem moderne. "Najveći broj kritičkih napisa o Kamovu najčešće se svodio na isticanje njegove buntovnosti, nekonvencionalnosti, revolta i prkosa što je tjeralo u bijes i negodovanje snobove i malograđansku konzervativnu publiku." (Urem, 2006: 56)

Ono što nikada nije bilo kritizirano je jezik na kojemu je Kamov pisao. Sam Kamov isticao je kako može pisati jedino na hrvatskom jeziku jer na tom jeziku misli i osjeća. Uveo je novu poetiku i stil pisanja. "U cijeloj našoj književnosti toga vremena jedini je bez straha imao hrabrosti aplicirati svoje eksperimente u literarnom." (Urem, 2006: 66)

Poneki književni kritičari isticali su kako je Kamov iznimno nadaren književnik, ali da su njegova djela nedovršena i necjelovita što možda proizlazi iz njegova burnog života i problema s kojima se svakodnevno morao nositi. Drugi književni kritičari smatraju da su upravo nedovršenost i necjelovitost obilježja Kamovljeva stila, a takva obilježja u svojem radu imali su i drugi književnici (npr. Jamce Joyce, Franz Kafka). Svi oni borili su se s vlastitom konfuznošću. "Kasnije su kritičari, posebno kritičari Kamovljevih uprizorenja spominjali "dinamiku" kao nedostatak Kamovljevih drama, zanemarujući samu bitnost drame, njezinu dramatičnost, koja se manifestira preko akcije emocija. (Sabljak, 1995: 58) U posljednje vrijeme javljaju se sve

pozitivnije kritike Kamovljeve poezije (kritike autorica Rosalbe Asino i Fedore Ferluga Petronio). Ono što ide u prilog pozitivne kritike je činjenica da su Kamovljeva djela prevođena na strane jezike.

Problem koji se javlja kod Kamovljevih djela je činjenica da su njegova djela, unatoč popularnosti, doživjela vrlo mali broj izdanja. "Nažalost, vrijeme u kojem se javio bilo je gluho za njegovu strast i talent, on je bio svjestan toga, kao što je bio svjestan i svoga kratkoga života, i stoga je žurio, pisao u grču, na putu, u strahu i nemiru od ideja samoubojstva koje su ga proganjale, žureći sa željom da što više toga stane na papir." (Urem, 2006: 62)

Kritika obrađivanu dramu *Mamino srce* označava kao najbolju Kamovljevu dramu možda upravo zbog činjenice da je u drami opisao riječ i život svoje majke. Autobiografičnost djela ogleda se i u liku Dušana kroz kojega je Kamov prikazao samoga sebe.

4. Zaključak

Janko Polić Kamov i danas se smatra jednom od najvećih osoba hrvatske moderne, razdoblja avangarde. Bio je "neuklopljen i neuklopiv u bilo kakve društvene, moralne i estetske standarde, sheme i norme". (Gašparović, 2005: 15) Njegov opus i književni rad nisu još u potpunosti istraženi. "Kamov je i danas najtajanstvenija ličnost hrvatske književnosti, nedovoljno rasvijetljena djelovanja." (Urem, 2006: 57) U posljednje vrijeme saznalo se još mnogo pojedinosti o Kamovu koje su do tada bile nepoznate. Upravo ta činjenica upućuje na potrebu dodatnog istraživanja Kamovljevih djela i njegova života.

Razdoblje avangarde u kojemu je nastalo obrađivano djelo obilježilo je prevrednovanje društvenih, etičkih, moralnih i estetskih struktura. Proučavanjem tipičnih poetičkih karakteristika avangarde došlo se do zaključka da drama *Mamino srce* zaista pripada razdoblju avangarde, a Janko Polić Kamov avangardnim umjetnicima. Kao začetnik avangarde u hrvatskoj književnosti i tvorac mnogih književnih djela, posve je jasno zašto je ostao upamćen i šire od prostora domovine. Ono što je zasigurno zanimljivo čitateljskoj publici je pseudonim *Kamov* Janka Polića kojega je preuzeo iz biblijske tematike. Naime, K(h)am je bio Noin sin koji je oca zatekao pijanog i razotkritog te ga je promatrao. Kada je Noa doznao za to, prokleo je K(h)ama. Janko Polić očito se smatrao prokletim i nesretnim kada si je nadjenuo spomenuti pseudonim. Na razini autobiografičnosti u drami uočio se Kamovljev teški život i potreba iznošenja vlastitih problema i misli na papir. "To je prava moderna tragedija, ali i duboki odjek istinske tragedije Jankova života." (Gašparović, 1988: 246) U sadržaj drame unio je život svoje obitelji, a sebe prikazao kroz lik Dušana. *Mamino srce* označeno je kao tragedija zbog same teme drame, ali i njenog završetka. Smatra se da je *Mamino srce* jedini Kamovljev tekst u kojemu se osjeća opuštanje njegove živčane napetosti i mirenje sa životom.

Janko Polić Kamov svojim je djelima želio postići čuđenje publike. Upravo je čuđenje i izazivanje šoka kod čitatelja jedna od odlika avangarde. Čuđenje kod čitateljske publike Kamov je postigao prikazivanjem mnogih problema jedne obitelji, od kojih im je najveći problem nestašica novca. Kamov je jedan od pisaca koji su, osim u nacionalnoj književnosti, postali poznati i izvan granica vlastite domovine. Svojim djelima i njihovim karakteristikama uspio je promijeniti smjernice nacionalne literature. Njegova djela iznimne su umjetničke vrijednosti.

5. Literatura i izvor:

Detoni-Dujmić, D., Fališevac D., Lederer, A., Benčić-Rimay, T. (2008). *Leksikon hrvatske književnosti: djela*. Zagreb: Školska knjiga.

Gašparović, D. (2005). *Kamov*. Rijeka: Adamić.

Gašparović, D. (1988). *Kamov, apsurd, anarhija, groteska*. Rijeka: Omladinski kulturni centar.

Hećimović, B. (1976). *13 hrvatskih dramatičara: od Vojnovića do Krležina doba*. Zagreb: Znanje.

Matičević, I. (2008). *Hrvatska književna avangarda: programski tekstovi*. Zagreb: Matica hrvatska.

Polić Kamov, J. (1997). *Pobunjeni pjesnik*. Konzor, Zagreb.

Sabljak, T. (1995). *Teatar Janka Polića Kamova*. Zagreb: Matica hrvatska.

Senker, B. (2000). *Hrestomatija novije hrvatske drame*. Zagreb: Disput.

Slabinac, G. (1988). *Hrvatska književna avangarda*. Zagreb: August Cesarec.

Sorel, S. (2001). *Riječka književna avangarda*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

Šicel, M. (1997). *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.

Šicel, M. (1966). *Pregled novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.

Urem, M. (2006). *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda*. Rijeka: Rival.

Visković, V. (2010 – 2012). *Hrvatska književna enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.